

ההגירה הכפויה של יהדות בורגנלנד¹ - מקרה מבחן

מילכה צלמון

שני נושאים שהמחקר ההיסטורי עסוק בהם הם שאלת השפעתו האישית של היטלר² ומידת אחריותם האישית של מנהיגים נאצים מסוימים לרצח היהודים.³ השאלות הללו יעמדו במוקד המאמר הזה הן בבורגנלנד, בין 11 במרס 1938, בשעה שהחלו הרדיפות של יהודי בורגנלנד, לאוקטובר אותה שנה כשנסתיים גירושם מאוסטריה. בימים ההם נחשבה מדיניות הגירוש, שהתבצעה באורח לא רשמי ובלא גושפנקה חוקית, כפתרון הרצוי.⁴ זה היה השלב המוקדם של חיפושי דרך בשאיפה "להגיע לידי טיפול כולל ואחיד בשאלה היהודית ולהביאה לפתרונו בדרך זו או זו".⁵

עניין גירושם של יהודי בורגנלנד הועלה אגב הדיון בשאלה היהודית, בעקבות "ליל הבדולח", בישיבה הידועה שהתקיימה בברלין בראשותו של גרינג, ב-12 בנובמבר 1938. בישיבה הזאת ציין גרינג שבבורגנלנד פועל הגסטפו "תוך שיתוף פעולה עם המנהיגים המקומיים בגבול הירוק. זה העיקר".⁶ הדברים הללו מעוררים שאלות עקרוניות: מי היו היוזמים של גירוש יהודי בורגנלנד? מה הייתה מידת מעורבותם של הדרגים השונים בהיררכיה הנאצית המקומית ואף המרכזית בקביעת מדיניות הגירוש? ובעיקר, מדוע גורשו יהודי בורגנלנד דווקא לפני שאר יהודי אוסטריה ומה היו מטרותיה של המדיניות הזאת?

¹ המאמר הזה מבוסס על פרק מתוך מילכה צלמון, "קהילת דויטשקרויץ (צלם-צעלהים) שבבורגנלנד (אוסטריה): מאבקה של קהילה יהודית מרכז-אירופית קטנה לקיומה ולשמירת ייחודה, בשלהי ימי-הביניים ובעת החדשה (1672-1938)", עבודה לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה בהדרכת פרופ' שלמה שפיצר ופרופ' דן מיכמן, אוניברסיטת בר-אילן, רמת גן תש"ס.

² ג'רלד פלמינג, *היטלר ו"הפתרון הסופי"*, יד ושם, ירושלים 1987; מארטין ברושט, "היטלר וראשית 'הפתרון הסופי' – לענין התיזות של דייוויד אירווינג", *יד ושם-קובץ מחקרים* י"ג (1979), עמ' 61-98; צ'סלאב מדאיצ'יק, "השפעתו הישירה של היטלר על הכרעת גורלם של היהודים בימי מלחמת העולם השנייה", *יד ושם-קובץ מחקרים* כ' (1990) עמ' 43-55; Hans Safrian, *Die Eichmann Männer* (Vienna: Europaverlag, 1993) pp. 13-22; Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship: Problems and Perspectives of Interpretation* (London, New York: Oxford University Press, 2000), pp. 1-133; "הערות למעורבותו של היטלר במדיניות כלפי היהודים", *יד ושם-קובץ מחקרים* כ"ג (1993), עמ' 199-209.

³ ראה הדיונים בכינוס ההיסטורי שהתקיים בשטוטגרט ב-1984, Eberhard Jäckel and Jürgen Rohwer, eds., *Der Mord an den Juden im Zweiten Weltkrieg* (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1985).

⁴ ראה יעקב טורי, "מהגירה כפויה לגירוש. ראשיתם של גירושי יהודים אל מעבר לגבולות המערביים והדרומיים של הרייך כהקדמה לתכניות 'הפתרון הסופי'", *יד ושם-קובץ מחקרים* י"ז-י"ח (1987), עמ' 65-96; ברושט, "היטלר וראשית 'הפתרון הסופי'", עמ' 70.

⁵ דברי גרינג בישיבה ב-12 בנובמבר 1938, *השואה בתיעוד*, בעריכת יצחק ארד, ישראל גוטמן, אברהם מרגליות, יד ושם, ירושלים 1979, עמ' 91.

⁶ *השואה בתיעוד*, עמ' 92. הגבול הירוק הוא תחום הגבול שאינו מגודר בידי תחנות משמר ומאפשר לפיכך מעבר חשאי. Gerhard Wahrig, *Deutsches Wörterbuch* (Bertelsmann Lexikon Verlag, 1978), p. 1623.

כדי לענות על השאלות הללו נדון כאן במעמדו הגאופוליטי של אזור בורגנלנד, יושבי היהודים ותהליך גירושם. וכן ברקע לצמיחתה של המפלגה הנאצית, גילוייה האנטישמיים, השתלטותה המהירה על בורגנלנד והסברים למדיניות הגירוש הכפוי, יוזמיו ומבצעיו.

בורגנלנד

האזור שנקרא בתום מלחמת העולם הראשונה "בורגנלנד"⁷, הוא אזור ספר על גבול אוסטריה-הונגריה, במפגש הגבולות בין סלובקיה במערב לאזור הבלקנים במזרח. לאחר התפוררותה של הממלכה האוסטרו-הונגרית בשלהי מלחמת העולם הראשונה צורף חבל בורגנלנד לאוסטריה בשם עקרון ההגדרה העצמית, על-פי קווי היסוד של הסכמי ורסאי, צעד שהביא לסכסוך בין אוסטריה להונגריה. משיושב הסכסוך, בהתערבות בין-לאומית, נכללה בורגנלנד ברפובליקה האוסטרית הפדרלית (1921) והייתה לאחת מתשע "מדינות הברית" (Länder) של הרפובליקה האוסטרית בין שתי מלחמות העולם ושוב לאחר מלחמת העולם השנייה.⁸

במאה העשרים שכנו בבורגנלנד שתי-עשרה קהילות יהודיות, מהן שבע בצפון בורגנלנד שנודעו בשם "שבע הקהילות" – אייזנשטאט (Eisenstadt); מטרסבורג (Mattersburg); לקנבך (Lackenbach); דויטשקרויץ (Deutschkreutz); קוברסדורף (Kobersdorf); פראונקירכן (Frauenkirchen); וקיטזה (Kittsee) וחמש בדרום – גיסינג (Guessing); רכניץ (Rechnitz); שליינינג (Schlaining); אוברוורט [Oberwarth] משנת 1929; אוברפולנדורף (Oberpullendorf) וגטנדורף (Gattendorf).⁹ אלו היו קהילות ותיקות ששימשו בעיקר מרכזים מסחריים לכפרי הסביבה. הן נודעו כמרכזי לימוד תורה וקיימו דפוס חברה וחינוך יציבים מתוך הסתגלות לאורח החיים הכללי. רוב הקהילות שמרו על אורח החיים האורתודוקסי ועל מערכת קשרים ענפה עם האורתודוקסיה הווינאית. יחסי דו-קיום ושכנות טובה התקיימו בין יהודי בורגנלנד לאוכלוסייה המקומית במשך מאות השנים של חיי היחד וגם לנוכח התמורות שהתחוללו בקרב עמי אירופה ביחסם אל היהודים, בשלהי

⁷ בירת החבל נקבעה באייזנשטט. Elizabeth (De) Weis, "Dispute for the Burgenland in 1919," *Journal of Central European Affairs* III (1943), pp. 147-166.

⁸ Wolfgang Dax, "Burgenländisches Landesrecht," in *50 Jahre Burgenland*, Burgenländische Forschungen Sonderheft III (Eisenstadt: Burgenländischen Landesarchiv, 1971), p. 50.

⁹ ברחבי בורגנלנד חיו היהודים גם ביישובים קטנים שלא קיימו חיי קהילה עצמאיים, כגון פורטנאו (Forchtenau) שעל-יד מטרסבורג. היהודים שהתגוררו ביישובים האלו קיבלו שירותי דת וחינוך מן הקהילה הסמוכה. שמואל הירש, *זכרונות מקהילת מטרסדורף*, מכון "זכרון", בני ברק תש"ס, עמ' 119-121.

המאה הי"ט. ב-1934 נתפקדו בבורגנלנד 3,632 יהודים (4,000 כולל מומרים ובני תערובת).¹⁰

צמיחתה של המפלגה הנאצית בבורגנלנד וגילוייה האנטישמיים בתקופת הרפובליקה

שלוש שנות המאבק הבין-לאומי בשלהי מלחמת העולם הראשונה להסתפחותו של החבל אל אוסטריה (1918-1921), הביאו להגברת התודעה הלאומית הגרמנית בבורגנלנד. גם ביתר חבליה של אוסטריה לא התפתחה תודעה לאומית אוסטרית ייחודית בין שתי מלחמות העולם. לאחר המפלה במלחמת העולם הראשונה לא האמינו רוב האוסטרים ביכולתה של אוסטריה לשרוד. מאחר שנותקה מנחלותיה הסלביות וההונגריות, סברו, לא תוכל להוסיף ולהתקיים אלא כחלק מגרמניה. איחוד עם גרמניה היה אפוא בעיניהם מטרה חיונית ובלתי נמנעת, ומאז 1919 זכה רעיון "גרמניה הגדולה" לאהדה ניכרת.¹¹

הרעיון הזה קנה לו תומכים רבים בייחוד בבורגנלנד. חלק ניכר מן הפקידות והמשטרה בבורגנלנד באו מנחלותיה הלא גרמניות לשעבר של הממלכה ההבסבורגית. הם גורשו ממקומותיהם מפני שהתחנכו על ברכי התרבות הגרמנית ונעשו תומכים נלהבים של רעיון גרמניה הגדולה. עקב המצב הכלכלי הקשה ששרר בבורגנלנד האמינו יושביה שרק סיפוח לגרמניה יפתור את בעיותיהם. ההזדהות עם גרמניה נתקיימה עוד בימי המוקדמים של הרפובליקה האוסטרית, וב-4 בינואר 1924, למרות הבעיות הכלכליות, החליט בית הנבחרים הבורגנלנדי להעניק סך של 100 מיליון כתרין (Kronen) לנזקקים גרמנים לאות הזדהות. ב-1 באוקטובר 1927, ביום הולדתו השמונים של נשיא גרמניה הינדנבורג, שלח לו בית הנבחרים הבורגנלנדי ברכות ואף הביע את רצונו להסתפח לגרמניה. כן נערכו ביקורים הדדיים בין ראשי השלטון הגרמנים לבורגנלנדים.¹²

זוהי הקרקע שעליה צמחה המפלגה הנציונל-סוציאליסטית בבורגנלנד. ככל שגברה המצוקה הכלכלית והאבטלה, בעקבות ימי המשבר הכלכלי העולמי משנת 1929 ואילך, כן גבר כוחה של המפלגה. בעקבות הצלחותיו של היטלר אחרי עלייתו לשלטון בפתרון בעיית האבטלה ובמציאת מקורות מחיה לרובבות פועלים ששבו לגרמניה, גברה התמיכה במפלגה. המפלגה הנאצית חילקה את אוסטריה לשמונה מחוזות מפלגתיים (Gau) עוד ב-26 באוגוסט 1926, במסגרת יום דיונים שקיימה המפלגה במינכן. בורגנלנד לא היה מחוז בפני עצמו ולא מונה לו מנהיג. מחוזותיו הצפוניים סופחו למחוז "אוסטריה התחתית" והדרומיים – למחוז "שטיריה". בעקבות הוצאתה של המפלגה הנאצית אל חוץ לחוק באוסטריה וכדי לחזק

¹⁰ צלמון, "קהילת דויטשקרויץ", עמ' 13.

¹¹ Radomir Luza, *Österreich und die grossdeutsche Idee in der NS-Zeit* (Wien-Köln-Graz: Hermann Böhlau Nachf., 1977), p. 295

¹² Felix Tobler, *Zur Frugeschichte der NSDAP in Burgenland 1923-1933*, in Hans Chelmar, ed., *Burgenland 1938*, Burgenländische Forschungen, vol. 73 (Eisenstadt: Burgenländischen Landesarchiv, 1989), p. 82

את מעמדה הוחלט בשנת 1935 על יצירת "מחוז בורגנלנד" במפלגה בראשותו של הד"ר טוביאס פורצ'י (Tobias Portschy).¹³

פורצ'י נולד ב-5 בספטמבר 1905, ילד תשיעי מתוך שנים-עשר ילדיה של משפחת איכרים ענייה מאונטרשוצן (Unterschützen) שבמחוז אוברוורט, בבורגנלנד. "בכפר גרמני פרוטסטנטי קטן במחוז אוברוורט", כפי שנהג להטעים.¹⁴ שמונה מאחיו היגרו לארצות-הברית עקב "מצוקת קרקע", כפי שנהג פורצ'י להסביר ובכך הצדיק את הצורך ב"מרחב מחיה" לאומה הגרמנית. פורצ'י שנהה מנעוריו אחר ההשקפה הפולקיסטית, החל את לימודיו האקדמיים באוניברסיטת וינה בתחום המשפטים ומדעי המדינה. בקיץ 1928 למד באוניברסיטת גטינגן (Göttingen) ובה, לפי עדותו, שמע לראשונה מפי אחד המרצים על מצעה של המפלגה הנאצית. משחזר לזכרו החל בפעילותו במפלגה והפיץ את רעיונותיה בקרב חבריו הסטודנטים בווינה ובקרוב בני קהילתו. ב-21 ביוני 1931 הצטרף רשמית למפלגה הנאצית (חבר מס' 418,511) כחבר הס"א וכמנהיג ההיטלריוגנד (Hitlerjugend). ב-1931 השלים את בחינת ההסמכה והחל לשמש עורך דין באוברוורט ובו בזמן מילא תפקידים שונים במפלגה הנאצית באוברוורט בתור מנהיג ההיטלריוגנד וראש הס"א הראשון בדרום בורגנלנד. ב-1933, משהוצאה המפלגה הנאצית באוסטריה אל מחוץ לחוק, נאסר. בפרק זמן זה גם הוכתר בווינה בתור ד"ר למשפטים. באפריל 1935, לאחר ייסודו (הבלתי חוקי) של הגאו בורגנלנד, מונה פרצ'י לגאוליטר המקומי. הוא נאסר שנית בעקבות פעילותו הבלתי חוקית במסגרת המפלגה הנאצית, וריצה כ-18 חודשים בכלא בסך הכל בשני המאסרים.¹⁵

ביוני 1938, לאחר ההחלטה על סיום תפקידו כמושל מדינה וכגאוליטר של בורגנלנד ומינויו בתור ממלא מקום של הגאוליטר בשטריה,¹⁶ נשא נאום לפני חבריו למפלגה ובו הדגיש את נאמנותו המוחלטת לפירר והצדיק אף את ההחלטה בעניין בורגנלנד. גדולתה של "גרמניה הגדולה" האפילה בעיניו על כאב הפרדה מבורגנלנד. המאבק הבלתי פוסק, המתמשך זה אלף שנה, על גדולתה של גרמניה היה בעיניו שליחות. ובעקבות מנהיגו הנערץ קרא בתור נאצי למאבק מתמיד לבניית הרייך (Kampf, Kampf und wieder Kampf).¹⁷ בנאומים שונים הביע פורצ'י את דעתו על היהודים. בנאום שנשא ב-29 במרס 1938 ב"כיכר אדולף היטלר" באוברוורט, כינה את היהודים והצוענים "טפילים בגוף האומה שיש להוקיעם

¹³ Gerhard Botz, *Die Eingliederung Österreichs in das Deutsche Reich* (Vienna: Europa Verlag, 1972), p. 82

¹⁴ Reinhard Pohanka, *Pflichterfüller. Hitlers Helfer in der Ostmark* (Vienna: Picus Verlag, 1997), p. 125. תושביו של אזור זה נכחדו בימי מלחמת הטורקים (במאה ה-17) והוא יושב מחדש בידי איכרים פרוטסטנטים שגורשו מגרמניה.

¹⁵ Dokumentationsarchiv des Österreichischen Widerstandes (DÖW), 13.020
¹⁶ Gerhard Botz, *Die Eingliederung Österreichs in das Deutsche Reich* (Wien: Europa Verlag, 1972), p. 83

¹⁷ Herbert Steiner, "Das Schicksal der Juden, Kroaten und Zigeuner im Burgenland nationalsozialistischen Annexion im März 1938," in Chelmar, ed., *Burgenland 1938*, p. 113

מתוכה" ובו בזמן תיאר את היחסים הטובים ששוררים בין הקרואטים, ההונגרים והגרמנים בבורגנלנד.¹⁸ בנאום שנשא ב-2 באפריל 1938 דן פורצ'י בשלוש בעיותיה של בורגנלנד: הבעיה האגררית, בעית הצוענים והבעיה היהודית. וכך צוטט בעיתון *Grenzmark Burgenland*¹⁹: "מאז ייסוד הרייך השלישי נעשו היהודים והצוענים בלתי נסבלים. האמינו לנו שנפתור את הבעיה הזאת בהתמדה
נציונל-סוציאליסטית".²⁰

כבר בימיהם הראשונים בבורגנלנד נקטו התאים הנאציים תעמולה אנטישמית. ב-29 בנובמבר 1925 התחוללה התנגשות בין יהודי מטרסבורג למשתתפי אספה נאצית שהשמיעו סמאות אנטישמיות.²¹ במוקדה של אספת המפלגה הנאצית באייזנשטט, ב-19 באוקטובר 1930, עמדה ה"שאלה היהודית". העיתון הסוציאל-דמוקרטי *Burgenländische Freiheit*,²² ציטט מתוך נאומו של הד"ר ולטר ריל (Walter Riehl), ממנהיגי הנאצים בווינה, שאמר כי "על היהודים להגר לפלשתינה" וכי "הנציונל-סוציאליסטים לא יסכימו שזכויותיהם של יהודי אוסטריה יושוו לאלו של הארים". כן סיפר העיתון שבאספה נישאו שלטים שעליהם נכתב באותיות מודגשות: "ליהודים הכניסה אסורה".²³ גם בביטאון המפלגה שהופיעו בשנות השלושים *Der Kampf*²⁴ ו-*Volksstimme für Niederösterreich und Burgenland*²⁵ התפרסמו מאמרי התקפה על היהודים בבורגנלנד, כגון הקריאה לחרם על חנויות של יהודים. "הוקר רגלך מחנויות היהודים! ארי, קנה בחנויות אריות!"²⁶ או "בל ימצא ספר יהודי בבית".²⁷

בשלהי שנת 1936 שלח פורצ'י תזכיר אל כל ממלאי התפקידים ביישובים השונים, והורה להם לערוך רשימה של היהודים המתגוררים באזור ולציין את שמות הפעילים בקהילה, ולצרף את תמונותיהם.²⁸ ההוראה הזאת היה בה משום אות שבישר את המדיניות השיטתית שנקט בשנת כהונתו בתור ראש המדינה וגאוליטר.

11 במרס 1938 – ההשתלטות הנאצית על בורגנלנד

¹⁸ Gerald Schlag, "Der 12 März 1938 im Burgenland, und seine Vorgeschichte," in *ibid*, p. 111

¹⁹ *Grenzmark Burgenland*, April 5, 1938

²⁰ DÖW, 11532

²¹ Tobler, Zur Frugeschichte, p. 86

²² *Burgenländische Freiheit*, October 21, 1930, vol. 10, no. 44

²³ שם, שם.

²⁴ משך הופעתו של *Der Kampf* מ-7 במרס 1931 עד 22 ביוני 1933.

²⁵ משך הופעתו של *Volksstimme für Niederösterreich und Burgenland* מ-5 בספטמבר 1931 עד 22

בספטמבר 1932.

²⁶ שם, 5 בדצמבר 1931, עמ' 4.

²⁷ שם, מס' 11, מ-14 בנובמבר 1931, עמ' 2.

²⁸ Otto Fritsche, *Die NSDAP im Burgenland 1933-1938* (University of Vienna: Doctoral dissertation, 1993), p. 211

ב-12 בפברואר 1938²⁹ קיבלו חברי המפלגה הנאצית באוסטריה חנינה, גם פורצ'י שוחרר ממאסרו ומיד החל בפעילות מוגברת כשאר חברי המפלגה האוסטרים. משקבע ראש ממשלת אוסטריה קורט שושניג (Kurt Schuschnigg), שמשאל העם על עצמאותה של אוסטריה יתקיים ב-13 במרס, החליט היטלר ב-10 במרס על הקדמת הפלישה לאוסטריה, ומיד החלה הכוננות במפלגה הנאצית האוסטרית. בווינה כונסו ראשי המחוזות המפלגתיים ומנהיגי הגדודים של הס"א. הם הושבעו לשמור על השקט, למרות הודעתם של רוב הגאולייטרים ובכללם פורצ'י, שיש בכוחם להשתלט מיד על מחוזותיהם. הוברט קלאוזנר (Hubert) (Klausner), מנהיג המפלגה הנאצית האוסטרית, לא רצה לנקוט שום צעד ללא הוראתו המפורשת של היטלר, ובכל זאת נקבעו קודים לפעולה אפשרית בשעות ובימים הבאים. פורצ'י יצא לאייזנשטט לשם תכנון הפעילות העתידית.³⁰

בלילה שבין 10 ל-11 במרס הגיע הגאולייטר אודילו גלובוצניק (Odilo Globocnik)³¹ מברלין לווינה והודיע כי היטלר נתן להנהגה הנאצית האוסטרית יד חופשית לפעולה. בבוקר 11 במרס ניתן האור הירוק בכל מדינות הברית. חברי המפלגה הנאצית יכלו עתה לצאת בגלוי לרחוב, להפעיל טרור ולהכשיר את הקרקע להצטרפותה של אוסטריה לגרמניה. בבורגנלנד עמד פורצ'י בראש הפעילות הזאת. פורצ'י ארגן הפגנה של 14,000 איש³² שצעדה לעבר אייזנשטט בססמה "יש למנוע את משאל העם! סיפוח לגרמניה!". מאחר ששר הפנים ארתור סייס-אינקוורט (Artur Seyss-Inquart) היה נאצי, לא הורה הממשל בווינה לממשל המקומי ולמשטרה לנקוט פעולה נגד המפגינים. בראש ההפגנה צעדו פורצ'י ושאר מנהיגי הס"א לבושים כעין מדים ובידיהם דגלי צלב קרס. הם דרשו לקבל רשות להפגנה כפי שקיבלו אנשי "חזית המולדת" (Vaterländische Front), כאות להשוואת מעמדם לזה של יתר של יתר המפלגות. בזמן הדיונים נתקבלה הידיעה ששושניג נכנע לאולטימטום הגרמני, ביטל את משאל העם, הודיע על התפטרותו ומינה את סייס-אינקוורט ליורשו. בעקבות זאת נכנע גם מושל בורגנלנד לדרישותיהם של הנאצים. פורצ'י השתלט על בניין הממשל ואסר את מושל המדינה הנס סילבסטר (Hans Sylvesters). בלילה שבין 11 ל-12 במרס מונה פורצ'י רשמית בידי סייס-אינקוורט למושל המדינה. בכך הייתה בורגנלנד למדינה הראשונה מבין מדינות הברית שהנהיגה את המשטר הנאצי, אף לפני סיפוחה הרשמי של אוסטריה לגרמניה

²⁹ הידיעה על הפגישה בברכטסגאדן בין היטלר לשושניג ב-12 בפברואר 1938, והחנינה שהכריז עליה סייס-אינקוורט ב-19 בפברואר לכל חברי המפלגה הנאצית היושבים במאסר, כולל קושרי הפיכת הנפל של יולי 1934, עוררה גם בבורגנלנד פעילות נמרצת במפלגה הנאצית הבורגנלנדית ותקווה לסיפוחה של אוסטריה לגרמניה. Schlag, Der 12 März, p.100.

³⁰ Schlag, "Der 12 März," p. 104.

³¹ אודילו גלובוצניק (1904-1945) מנהיג במפלגה הנאצית האוסטרית מאז 1931 שהיה תומך נלהב בסיפוחה של אוסטריה, Pohanka *Pflichterfüller*, pp. 64-75.

³² על-פי עדותו של פורצ'י במשפטו, 13 באוגוסט 1946, באייזנשטט, השתתפו בהפגנה 20,000 איש, DÖW, Dok. 13020.

ב-13 במרס.³³ פורצ'י שלח מברק להיטלר ובו הודיע לו בגאווה לאמור "בורגנלנד המעוז המזרחי של מרחב המחיה הגרמני, אדמת הלאום הגרמני מימי קרל הגדול מברכת בשעות ההיסטוריות האלה את הפירר שהצילה ממצוקה עמוקה ביותר... היא מקווה כי תוכל להביע לו את תודתה ונאמנותה" [הדגשה שלי, מ"צ].³⁴

על-פי צו של ראש הס"ס היינריך הימלר³⁵ הוקמו משרדי גסטפו באייזנשטט ובנויזידל (Neusiedel), אוטו בובנזיפן (Otto Bovensifpen) מהאלה (Halle) מונה לראש הגסטפו באייזנשטט, והקומיסר אוטו קוך (Otto Koch), הופקד על המשרד לענייני היהודים בגסטפו (Judenreferat). קניסל (Knissel) מבאד הומבורג (Bad Homburg) מונה בתור מפקח מחוז בורגנלנד (Gauinspektors für das Burgenland).³⁶ ב-15 במרס 1938 נשלחו מגרמניה 300 אנשי סיפ"ו לאייזנשטט ובכך החל הגסטפו בפעילותו. רוב אנשי הגסטפו באייזנשטט היו גרמנים עושי דברו של הימלר. וככה הבטיח הימלר לעצמו את שליטתו הישירה על האזור. כל המשרות הציבוריות אוישו בידי נאצים. אלה מבין הפקידים, המורים, השוטרים ואנשי הז'נדרמריה שתמכו בעצמאותה של אוסטריה ולא נאסרו, פוטרו או נשלחו לגמלאות. אנשי הפקידות, המשטרה והז'נדרמריה נשבעו אמונים לפירר.³⁷ אישים רמי מעלה מצמרת הממשל הגרמני ערכו ביקורים במקום. שר הפנים הד"ר וילהלם פריק (Wilhelm Frick), מזכיר המדינה במשרד המשפטים הד"ר רולנד פרייזלר (Roland Freisler) והגאולייטר פרנץ שוודה-קובורג (Franz Schwede-Coburg)³⁸ משטטין צפו במפגן ראווה שהתקיים לפני קהל של 62,000 איש באייזנשטט, מפגן שבו הופיעו אנשי המפלגה, הס"א, הס"ס, ההיטלריוגנד וגם הלגיון האוסטרי. בשיאו של האירוע הופיעו שר הפנים פריק והגאולייטר פורצ'י שגם יזם את המפגן.³⁹

מדיניות ההגירה הכפויה

"11.3.1938 עד 18.4.1938: השתלטות נציונל-סוציאליסטית על אוסטריה. הגירת [Abwanderung] היהודים, העברת עסקיהם להנהלה קומיסרית".⁴⁰ ההודעה הלקונית הזאת של מפקדת הז'נדרמריה (Gendarmeriepostenkommando) בלקנבך שבאזור בורגנלנד, מתארת מדיניות ברורה ושיטתית של הגירה כפויה ואת גירושם של יהודי

³³ August Ernst, Auflösung und Aufteilung des Burgenlandes im Jahre 1938, in Chlemar, ed., *Burgenland 1938*, p. 119; Schlag, "Der 12 März," pp. 105-108

³⁴ Schlag, "Der 12 März," p. 108. ההדגשה שלי.

³⁵ שם, עמ' 109.

³⁶ Peter Hüttenberger, *Die Gauleiter* (Stuttgart: Deutsche Verlag, 1969), p. 143

³⁷ "Der 12 März," p. 107.

³⁸ שוודה-קובורג ניסה כעבור זמן ליזום את העברת האוכלוסייה היהודית שבאזור מזרחה, והיה הראשון שעשה כן בשטח ה"רייך הישן" (גרמניה) טורי, "מהגירה כפויה לגירוש", עמ' 77.

³⁹ Schlag, "Der 12 März 1938," pp. 108-111

⁴⁰ DÖW, 11278

בורגנלנד. הרדיפות נגד היהודים החלו ב-11 במרס 1938, מיד לאחר תפיסת השלטון בידי פורצ'י. בשלב הראשוני הזה התחוללו ברחבי בורגנלנד התפרעויות אלימות של החוזרים מן ההפגנה הענקית באייזנשטט שפורצ'י יזם אותה והיה הנואם הראשי בה, הפגנה שהביעה תמיכה נלהבת ב"אנשלוס".⁴¹ ההתפרעויות האלו לוו במעשי שוד וביזה בדירותיהם של היהודים ובבתי העסק שלהם. בד בבד עם האלימות הספונטנית של הימים הראשונים החלה לפעול הביורוקרטיה המרכזית שהשתמשה בטרור ממוסד. קצב הגירוש בכל אחת מקהילות בורגנלנד היה שונה,⁴² אך המטרה הייתה ברורה "להפוך את בורגנלנד לנקייה מיהודים" (Judenrein) בזמן הקצר ביותר.⁴³

ראשונים גורשו ונושלו מנכסיהם חברי הקהילות בצפון בורגנלנד. כבר בליל שבת, 11 במרס, נזרקו אבנים על בתי היהודים בדויטשקרויץ. אחר כך נאסרו נכבדי הקהילה. הם נלקחו לבית הסוהר של אוברפולנדורף. ליהודי דויטשקרויץ נאמר שעליהם לעזוב את קהילתם בתוך שבועיים. הם הורשו ליטול עמם רק ריהוט ישן ואת אשר יכלו לשאת על גופם. בפרק הזמן הזה שוחררו העצורים לאחר שחתמו שהם עוזבים מרצונם את הקהילה. עד ראשית חודש מאי כבר עזבו כל בני הקהילה את העיר ועברו לווינה.⁴⁴ ככה נאלצו לעזוב גם יהודי קוברסדורף.⁴⁵ יהודי לקנבך הועלו על משאיות והובלו לווינה.⁴⁶

⁴¹ אבנים נזרקו לעבר בתי היהודים בקהילות הצפון אייזנשטט, מטרכבורג, דויטשקרויץ ופראונקירכן. עדות חבר ועד הקהילה, Jonny Moser, "Die Juden," in *Widerstand und Verfolgung in Burgenland 1934-1945, Eine Dokumentation* (Wien: Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes, 2. Auflage, 1979), p. 304, Dok. 13, עמ' 303, שמ, עמ' 303, מסמך 12.

⁴² על כך תעיד גם הטבלה הסטטיסטית שנערכה בידי קהילת וינה. הטבלה הזאת ציינה את מספר יהודי בורגנלנד ששהו בווינה בין 17 ביוני ל- 31 ביולי 1938. הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים (אמת"), KAU 384/8.

⁴³ Herbert Steiner, "Das Schicksal der Juden, Kroaten und Zigeuner im nach der Burgenland nationalsozialistischen Annexion im Marz 1938," in Chlemer, ed., *Burgenland 1938*, pp. 113-114.

⁴⁴ על-פי טבלה סטטיסטית שנערכה בידי קהילת וינה שהו בווינה ב-17 ביוני 1938 262 יהודים מדויטשקרויץ לעומת 35 יהודים ממטרכבורג. מכאן שקצב גירושם של יהודי דויטשקרויץ היה מהיר יותר מזה של יהודי מטרכבורג. כן שהו באותה העת בווינה רק 537 מכלל 3,199 היהודים מכל שאר הקהילות. אמת", KAU 384/8. אחרון העוזבים היה המורה דוד ויינר, שאולץ בידי הרשויות הנאציות להישאר עד שיקבל פקודה מן הגסטפו, ראיון של גב' אסתר גזית עם המחברת, 24 בדצמבר 1993, תל-אביב. המאורעות פורטו בתצהירו של דוד ויינר במסמך הוויתור על רכושו. ראה צלמון, "קהילת דויטשקרויץ", נספח 12, וכן ראיונות עם המחברת של בני הקהילה מר יהושע נויבאואר, יוני 1997, ירושלים, וולף שפיגל, קיץ 1993, בני ברק. "כל יהודי פראונקירכן ודויטשקרויץ... נעצרו בידי הגסטפו, רכושם הוחרם... רובם בעלי עסקים וסוחרים יין אמידים. הם אולצו להצהיר על רכושם ולציין את המקום שירצו להגר אליו...", זו הייתה ידיעה שפורסמה בסוכנות הטלגרף היהודית בניו יורק ב-31 במרס 1938: Moser, "Die Juden," p. 301, Dok. 5. ידיעה אחרת של אותה סוכנות מ-4 באפריל דיווחה על מאסרם של נשים, ילדים וזקנים בקהילות פראונקירכן, דויטשקרויץ, קיטזה ואייזשטט ב-26 במרס, והוראה מפורשת שניתנה להם לעזוב את הרייך הגרמני בתוך שלושה ימים, שמ, עמ' 302, מסמך 10.

⁴⁵ על-פי הודעת קהילת וינה נמצאו בווינה בסוף יולי 87 מתוך 95 חברי הקהילה. Herbet Rosenkranz, *Verfolgung und Selbstbehauptung. Die Juden in Österreich 1938-1945* (Vienna, Munich: Herold, 1978), p. 88.

⁴⁶ ראיון עם המחברת של מר מרדכי גרינספלד, איש לקנבך, 4 בינואר 1994, תל-אביב.

בשבת, 12 במרס, החלו מעשי האיבה במטרסבורג.⁴⁷ אבנים נזרקו לעבר בתי היהודים, נשמעו קריאות כגון "יהודה התפגרי" ושירת ההמנון הנאצי "כאשר דם יהודי ניתז מן הסכין טוב לנו כפליים!". ב-15 במרס מונתה מינהלת מחוז חדשה וזו הוציאה צווים להחרמת כל כספי היהודים המופקדים בבנקים, לסגירת בתי העסק של היהודים, ואסרה למכור מצרכי מזון ולשלם חובות ליהודים. המינהלת הורתה גם להעביר את חנויותיהם של היהודים לידי קומיסרים. לאחר הקמת הגסטפו באייזנשטט נהג קוך לבקר לעתים קרובות במטרסבורג, להורות על השפלתם והכאתם של יהודיה ולזמן את נשות הקהילה לאייזנשטט ולצוות עליהן לבצע עבודות ניקיון במקומות שונים. הגברים נצטוו לטאטא את הרחובות ולנקות את המשרדים והמכוניות שהוחרמו קודם לכן. כספם של היהודים נגזל בידי אנשי הס"א שבזזו את בתי היהודים ובידי שלטונות העיר שדרשו מהם ב-29 במרס לשלם את כל המסים ולא ייעצרו.⁴⁸ ב-4 באפריל זימן ראש העיר את היהודים חסרי הנתניות ובעלי הנתניות הזרה והורה להם לעזוב את הרייך הגרמני בתוך שלושה ימים.⁴⁹ לאחר גירושם של אלה זומנו ב-28 באפריל אל מינהלת המחוז כעשר משפחות מן הנכבדות והאמידות שבקהילה ונדרשו לחתום על כתב ויתור על כל רכושם והובהר להן שעליהן לעזוב את תחום ה"רייך הגרמני" עד 20 במאי.⁵⁰ עד ספטמבר 1938 עזבו אחרוני היהודים את מטרסבורג.

גם באייזנשטט נאסרו תחילה נכבדי הקהילה והובאו אל משרדי הגסטפו ושם נאלצו תחת לחץ עינויים למסור את מפתחות עסקיהם ולחתום על כתב ויתור על כל רכושם. כן אולצו להתחייב לעזוב את תחום הרייך הגרמני בתוך זמן קצוב.⁵¹ עד אוקטובר 1938 עזבו גם יתר חברי הקהילה את אייזנשטט. בכך בא הקץ על הקהילה היהודית היחידה באירופה שזכתה למעמד של עיר יהודית עצמאית מאז 1732.⁵² על-פי דרישתו של הארכיון בווינה, נסגר ונחתם הארכיון המרכזי של הקהילות היהודיות באייזנשטט - אונטרברג, ב-26 במרס 1938.⁵³ מפתחות הארכיון נמסרו לד"ר היינריך קונרט (Heinrich Kunnert), המסמכים הארכיוניים תויקו בחריצות ותוכנם נרשם בידי פקיד לשם מחקר עתידי על תולדות היהודים

⁴⁷ ראיון עם המחברת של מר יוסף ויסברגר, תל-אביב ומר שמואל הירש, 20 באוקטובר 1998, בני ברק. וכן הירש, *זכרונות מקהילת מטרסדורף*, עמ' 46-48.

⁴⁸ שם, עמ' 73.

⁴⁹ שם, עמ' 77.

⁵⁰ שם, עמ' 83.

⁵¹ ראה עדותו של עורך דין ד"ר יוסף הופר (Josef Hoffer) מאייזנשטט. *מחברת: איפה זה? אין מראה מקום!* ב-13 במרס 1938 נאסרת. שוטרי משטרת אייזנשטט הופיעו אצלי בלוויית שני אנשי ס"א. הובאתי לתא מאסר שנועד לחמישה איש, נעצרו שם עשרים איש, פקידים וחברי הממשלה. הייתי במאסר כחמישה-עשר יום. הנאסרים הוכו ועונו בידי אנשי ס"א והגסטפו.

⁵² Moser, Die Juden, p. 300 Dok. 4. מתוך תעודה 40, מתבררת הסיבה המיוחדת לרדיפתו – שווייה של הווילה שהתגורר בה הוערך ב-40,000 מרקם.

⁵³ הקהילה הזאת כונתה בשם אונטרברג-אייזנשטט (Unterberg-Eisenstadt). יעקב טורי, "ערים יהודיות בקיסרות האוסטרית", *זמנים* II (חורף 1980), עמ' 4-15.

⁵³ הודעת קומיסר משטרת אייזנשטט אל מינהלת המדינה בעניין סגירת הארכיון המרכזי של הקהילות היהודיות באייזנשטט - אונטרברג, 31 במרס 1938, Moser, "Die Juden," p. 312, Dok. 27.

בשטחים דוברי הגרמנית.⁵⁴ האוסף הארכיאולוגי וחפצי האמנות היהודית של שנדור וולף (Sandor Wolf)⁵⁵ הוחרמו אף הם והועברו למוזאון הממלכתי.

שיטות הפעולה של הגסטפו בפראונקירכן היו אכזריות במיוחד. כל יהודי פראונקירכן, גברים, נשים, ילדים וזקנים נאסרו. לאחר שאולצו למסור את כל חפציהם האישיים הוכנסו לדיר ובמשך יום תמים שהו שם בלא מזון ומים, הוכו ועונו. הד"ר אהרן ארנסט וייס, רופא הקהילה, ששימש בתור ממלא מקום של ראש הקהילה, נדרש להתחייב ליציאתם המהירה של כל בני הקהילה אל מחנה ריכוז זמני מיוחד שהוקם בעבורם סמוך לעיר.⁵⁶ כדי להחיש את יציאתם נוסתה שיטת הגירוש הישיר מעבר ל"גבול הירוק". ב-26 במרס הובלו כמה משפחות (36 נפשות) לעבר הגבול הצ'כוסלובקי. שומרי הגבול סירבו להתיר להם להיכנס לצ'כוסלובקיה והם תעו במשך כמה ימים בשטח ההפקר שבין גבולות הונגריה וצ'כוסלובקיה. לאחר ארבעה ימים התירו השלטונות ההונגריים את כניסתם, אך עצרו אותם בתחנת המשטרה באורוסוור (Oroszvár). בסופו של דבר מצאו מקלט, בדרך לא חוקית, ביוגוסלביה ובצ'כוסלובקיה.⁵⁷

בראשית אפריל נלקחו מפתחותיהם של כל החנויות ובתי המלאכה מידי בעליהם היהודים, ולקראת סוף החודש צוו 60 משפחות מיהודי פראונקירכן לעזוב את הקהילה בתוך שבועיים. מאחר שלא השיגו אשרות כניסה לארצות חוץ לא יכלו להישמע לצו והובלו לוווינה. על-פי הודעתו של ראש קהילת פראונקירכן עזבו רוב היהודים את הקהילה עד 30 ביוני 1938.⁵⁸

הגירוש לעבר הגבול בוצע גם בקהילות אחרות. יהודי קיטזה והיישוב הסמוך פמה (Pama) הוצאו בחצות ליל 16 באפריל ממיטותיהם בידי אנשי ס"א, רכושם נשדד, הם נעצרו, הובלו אל הדנובה והועלו על רפסודה וזו שטה בנהר עד הגבול הצ'כוסלובקי ושם הושטה להם עזרה, אך לאחר שהתאוששו קמעה גורשו לעבר הגבול ההונגרי ומשם הוחזרו שוב אל הגבול האוסטרי וחוזר חלילה במשך כמה חודשים.⁵⁹ הפרשה הזאת עוררה הדים בעיתונות

⁵⁴ לאחר עיון בתעודות ובכתרות שנתן להן המתעד ברשימות שהכין עבור הארכיון המרכזי באייזנשטט התברר לי ש הפקיד עשה את מלאכתו נאמנה במשך כל שנות מלחמת העולם השנייה. הנהלת הארכיון, הד"ר י' זיידוך (J. Zeedoch) והד"ר ה' פריקלר (H. Prickler) אישרו את הערכתי זו באוגוסט 1996; ד"ר קונרט שהיה מנהלו של הארכיון הבורגנלנדי בתקופת השלטון הנאצי 1938-1945, היה אדם בעל אידאולוגיה נאצית שנשא נאומים אנטי יהודיים אף לאחר גירושם הטוטאלי של יהודי בורגנלנד. הנאומים פורסמו בעיתון של פורצ'י, *Grenzmark Burgenland*, ב-23 במרס 1940 וב-5 בפברואר 1942. ראה צלמון, קהילת דויטשקרויץ, פרק ה', עמ' 17.

⁵⁵ אחד מיקירי קהילת אייזנשטט J. Klampfer "Das Eisenstadter Ghetto," in *Burgenlaendische Forschungen*, Heft, 88 (Eisenstadt: Hg. Burgenländischen Landesarchiv, 1965), p. 51.

⁵⁶ Moser, "Die Juden," p. 304, Dok. 13

⁵⁷ Rosenkranz, *Verfolgung und Selbstbehauptung*, p. 46

⁵⁸ שם, שם.

⁵⁹ מקצתם נעצרו בברטיסלובה והועברו להונגריה ואוסטריה ושוכנו שם בצריפים, ומקצתם הועלו על אנייה צרפתית וארגונים יהודיים דאגו להם לאשרות כניסה לארצות שונות, Moser, "Die Juden," pp. 307-310, Dok. 16,17, 20-24.

העולמית והוזכרה בישיבה שהתקיימה ב-12 בנובמבר 1938 במשרדו של גרינג בעניין המדיניות האנטי-יהודית.⁶⁰

גורל דומה פקד גם את יהודי פרנדורף (Parndorf). הם הובלו אל הגבול ההונגרי, הגיעו עד שופרון (Sopron), שהו שם במשך לילה אחד ואחר כך גורשו שוב לגבול הרייך. ארבעה ימים נדדו ככה בין הגבולות ולבסוף הובלו לאייזנשטט, התחייבו לוותר על כל רכושם, לעזוב את קהילתם בתוך ארבעה-עשר יום, לעבור לווינה ולעזוב את אוסטריה.⁶¹

דפוסי הפעולה האלו חזרו ונשנו גם בקהילות הדרום: בין 8 ל-12 באפריל גורשו יהודי רכניץ אל מעבר לגבול היוגוסלוי. השלטונות היוגוסלויים סירבו להתיר את כניסתם והם נאלצו אפוא לנדוד במשך שבועות בתוך שטח ההפקר שבין הגבולות, עד שמצאו בסוף מקלט בבלגרד.⁶² רכושם של יהודי גיסינג הוחרם והם הובלו במשאיות מקצתם לגבול היוגוסלוי וההונגרי ומקצתם לווינה.⁶³ יהודי אוברוורט אולצו גם הם לעזוב את המקום בתוך זמן קצר.⁶⁴ עד סוף קיץ 1938 הושלמה הגירתם הכפויה של כל יהודי בורגנלנד.⁶⁵ באוקטובר 1938 הודיעו מנהיגי הקהילה היהודית בווינה לאדולף אייכמן, שאין עוד קהילות יהודיות בבורגנלנד.⁶⁶ בדצמבר 1938 "בישר" גם *Grenzland Zeitung* לקוראיו, שיהודי בורגנלנד היגרו כולם.⁶⁷

תחנתם הראשונה של רוב יהודי בורגנלנד הייתה וינה והאחריות לגורלם הוטלה על הקהילה היהודית המקומית. עד 1940 עדיין ניתן היה להגר לארץ-ישראל, לשנחאי ולארצות-הברית. את הוצאות נסיעתם מימן הגסטפו מן הרכוש שהוחרם.⁶⁸ 1,286 בני אדם מכלל יהודי בורגנלנד הצליחו להגר.⁶⁹ שאר יהודי בורגנלנד שלא מצאו להם דרכי מילוט ונתרו בווינה היו נתונים למעקב הגסטפו. אויגן לינדנפלד (Eugen Lindenfeld)⁷⁰ חויב להעמיד

⁶⁰ "... היהודים גורשו בלילה הראשון לצ'כיה. למחרת בבוקר תפסו אותם הצ'כים ודחקו אותם להונגריה. מהונגריה באו חזרה לגרמניה ומשם שוב לצ'כיה. כך התגלגלו הלך ושוב. לבסוף עלו על מעבורת ישנה בדנובה עליה ישבו, ובכל מקום שרצו לעלות על החוף, החזירו אותם...הרי במשך שבועיים התנהל הדבר למעשה כך, שבכל לילה בחצות נדד מספר יהודים אל מעבר לגבול. זה היה בבורגנלאנד", *השואה בתיעוד*, יד ושם, ירושלים תשל"ח, עמ' 92.

⁶¹ Jonny Moser, Die Vertreibung der Burgenländischen Juden, *Das Jüdische Echo*, no. 356 (1987), p. 80

⁶² Moser, "Die Juden," p. 296, Dok. 18,21,35,36

⁶³ Hugo Gold, Guessing, in idem, ed., *Gedenkbuch der untergegangenen Judengemeinden des Burgenlandes* (Tel Aviv: Olamenu, 1970), p. 81

⁶⁴ כך עולה ממסמכי מוזר, Moser, "Die Juden," p. 319, Dok. 49, 50

⁶⁵ ב-11 באוגוסט 1938 דיווח על כך ראש הגסטפו באייזנשטט, בוביניזיפן (Bovensifpen), לגסטפו בווינה, שם, עמ' 319, מסמך 48.

⁶⁶ שם, עמ' 297.

⁶⁷ שם, עמ' 319, מסמך 49.

⁶⁸ שם, עמ' 326, מסמך 67.

⁶⁹ לארץ-ישראל, ארצות-הברית, סין, ארצות אירופה ודרום אמריקה. שם, עמ' 320, מסמך 51.

⁷⁰ אויגן לינדנפלד יליד מטרסבורג היה מורה בבית-הספר היהודי באייזנשטאט. מילא תפקיד של מתווך בין הגסטפו ליהודי הקהילה לאחר שהרב והשוטט סירבו לעשות כן. ראיון עם המחברת של גיסו מר יהודה שטיינר, 26 באוקטובר 1998, רעננה.

לרשות הגסטפו את רשימת כל יהודי בורגנלנד שלא הצליחו להגר והתגוררו בווינה.⁷¹ הגברים נעצרו ונשלחו לדכאו כדי לזרז את הגירתם. לאחר שנעצרו, הפעילו נשותיהם לחץ על מוסדות הקהילה בווינה להעדיף את יהודי בורגנלנד בהענקת אישורי כניסה לארצות חוץ.⁷² מי שנותרו ללא אפשרויות הגירה נשלחו מזרחה בידי הקומיסר אוטו קוק, שעבר מאייזנשטט למשרדי הגסטפו בווינה, ומצאו שם את מותם.⁷³ "בליל הבדולח", בין 9 ל-10 בנובמבר 1938, הופצו והועלו באש כמה מבתי הכנסת של בורגנלנד.⁷⁴

הגירתם הכפויה של יהודי בורגנלנד החלה אפוא זמן קצר לאחר השתלטותם של הנאצים על בורגנלנד. הגזל, הפקעת רכושם של היהודים והרס קיומם הכלכלי תפסו מקום חשוב ביותר במדיניות הגירוש שנקטו הנאצים. הצעדים האלה נועדו להגביר את הלחץ להגירה ולהשיג את מטרתם האידאולוגית העיקרית – להפוך את אזור בורגנלנד ל"נקי מיהודים" בתוך זמן קצר ביותר, אף לפני שניתן לכך בסיס משפטי על-פי החקיקה הנאצית.⁷⁵ חקיקה כזאת פורסמה בבורגנלנד החל מחודש מרס. על-פי צו מ-23 במרס 1938 הוצאו היהודים מגדר כלל האזרחים. על-פי חוזר מטעם משרד ראש הממשלה אל כל רשויות השלטון המחוזיות, נאסר על היהודים ליטול חלק במשאל העם שנועד ל-10 באפריל 1938.⁷⁶ אזרחותם של יהודי וינה נשללה על-פי חוק מאוחר יותר שנתקבל ב-24 במאי 1938.⁷⁷

ב-26 במרס 1938 הוצא צו מטעם הנהלת מחוז אוברורט המורה על מילוי שאלונים בידי כל יהודי בורגנלנד, סידורם בסדר אלפבתי והעברתם לתחנות הז'נדרמריה (היהודים הוזהרו לבל ירשמו פרטים לא נכונים).⁷⁸ בשאלונים האלו נצטוו היהודים לדווח בפירוט על כל רכושם: נכסי דלא נייד, בתי עסק חשבונות בנקים באוסטריה ומחוצה לה, פוליסות ביטוח תכשיטים וחפצי ערך, על-פי ערכם ב-27 באפריל 1938.⁷⁹ הם נאלצו לחתום על ויתור

⁷¹ Moser, Die Juden, p. 322. על-פי המסמך הזה ציווה הגסטפו באייזנשטט בעל-פה, על אויגן לינדנפלד למסור לו את הרשימה הזאת.

⁷² ראיון עם המחברת של מר וולף שפיגל, יוני 1997, בני ברק ומר יהושע נויבאואר, יוני 1997, ירושלים.

⁷³ DÖW, 130/ 47; Moser, Die Juden, p. 316, Dok. 40

⁷⁴ במטרסבוג למשל הופצו בית הכנסת ב-1938. Hans Paul, 50 Jahre Stadtgemeinde Mattersburg

(Mattersburg, 1976), p. 204. בית-הכנסת בדויטשקרויץ נותר על תלו עד ראשית שנת 1941, Alfred

Zistler, "Geschichte der Juden in Deutschkreutz," in Hugo Gold, ed., Gedenkbuch, p. 63

⁷⁵ בישיבה בלשכתו של גרינג, ב-12 בנובמבר 1938, אמר היידריך במפורש שגירוש יהודי בורגנלנד נעשה "באופן בלתי לגלי", השואה בתיעוד, עמ' 92.

⁷⁶ DÖW, 11151

⁷⁷ לאחר הודעת בירקל (Josef Bürckel), שמונה כמושל (רייכסקומיסר) מטעם הרייך, "על איחודה מחדש של

אוסטריה עם הרייך" ועל ארגונה מחדש של אוסטריה, Hagspiel, Die Ostmark (Vienna 1995), p. 225

Hermann. המבנה המדיני הקודם של הרפובליקה האוסטרית השתנה לחלוטין. מדינות הברית (Länder)

בוטלו והמדינה נחלקה עתה לשבעה מחוזות, על-פי חלוקה מינהלית של אוסטריה במפלגה הנאצית עוד משנות

העשרים. בורגנלנד חולקה לשניים, בין מחוז הדנובה התחתית לשטריה, ובכך בטל קיומה כמדינת ברית

עצמאית. אוסטריה פסקה להתקיים כמדינה עצמאית ונחשבה למחוז ממחוזותיה של "גרמניה הגדולה" בשם

"אוסטמרק" (Ostmark); Erich Zöllner, Geschichte Österreichs (Vienna: Verlag für Geschichte

und Politik 1979), p. 525

⁷⁸ DÖW, 11292

⁷⁹ הטופס הזה כלל פרטים על מקום מגורים, דת, מצב משפחתי ופירוט מלא של הרכוש, Burgenländisches

Landesarchiv Eisenstadt, Jüdische Zentral-Archiv. B.L.A.E., J.Z.A, Arisierungsakten des

nördlichen Burgenlandes Karton 67

מוחלט על כל רכושם באוסטריה ומחוצה לה לטובת קרן שתממן את הגירתם של היהודים העניים, ולהתחייב לעזוב את המדינה בתוך זמן קצוב.⁸⁰ הצו מ-26 במרס 1938 חתם אפוא את גורלם של יהודי בורגנלנד.⁸¹ בסוף אפריל ניתנה גם בווינה הוראה דומה.⁸² בורגנלנד שימשה אפוא דגם ראשוני למדיניות שננקטה אחר כך כלפי יהודי וינה. גם בחודשים הבאים, לאחר שרוב היהודים כבר עזבו את בורגנלנד, הוסיפו להתפרסם חוקים נגד היהודים. ב-4 באוגוסט 1938 הוצא צו האוסר על היהודים ללבוש מדים.⁸³ רק ב-3 בדצמבר 1938, לאחר שרכושם של היהודים כבר הוחרם וכל היהודים גורשו, הוצא צו כללי בדבר החרמת רכושם של היהודים.⁸⁴ ב-23 באוקטובר 1941, כחודש לאחר הנהגתו בגרמניה, נשלח צו מטעם הד"ר הינטרלכנר (Hinterlechner), יועץ מחוז אוברורט, לכל ראשי הערים בעניין הנהגת סימני היכר ליהודים. הצו קבע כי כל יהודי מן שש ומעלה חייב לשאת את "כוכב היהודים" (Judenstern) בצבע צהוב ובתוכו כתובת על רקע שחור – "יהודי". יש לשאתו בפומבי, על החזה, במקום גלוי. העוברים על הצו הזה ייאסרו. כן נאסר על היהודים בצו לנוע אל מחוץ לדירת המגורים ולהשתמש בתחבורה הציבורית בלי רשותן של רשויות המשטרה המקומית.⁸⁵ העובדות האלו מאששות את טיעונו של שטיינר שהמדיניות האנטי-יהודית בבורגנלנד בוצעה עוד לפני שניתן לה בסיס משפטי על-פי החקיקה הנאצית.

יזמי הגירוש

הגירושים ההמוניים האלו של יהודי בורגנלנד היו השילוחים הראשונים של יהודים ילידי אוסטריה מתחום הרייך הגרמני המורחב. המדיניות הזאת תוארה בעיתון *Grenzmark Burgenland*⁸⁶ ב-4 בדצמבר 1938 כ"טיהור בורגנלנד לשעבר מן היהודים" (Die Entjudung des ehemaligen Burgenland)⁸⁷. יש לציין שעורכו הראשי של העיתון הזה היה טוביאס פורצי.⁸⁸ במועדים מאוחרים יותר הופיעו הודעות דומות גם באזוריה השונים של אוסטריה,⁸⁹ הודעות המלמדות על להיטותם של הגאולייטרים המחוזיים לגרש את

⁸⁰ DÖW, 13012. הירש, *זכרונות מקהילת מטרסדורף*, עמ' 83. על-פי העדות הזאת זומנו כעשר משפחות למינהלת המחוז ושם נדרשו לחתום על כתב הוויתור "לבסוף הובהר להן שעליהן לעזוב את שטח הרייך הגרמני עד 20 במאי".

⁸¹ Moser, "Die Juden," p. 295

⁸² Hagspiel, *Die Ostmark*, p. 225

⁸³ הודעת משטרת אייזנשטט, 42, Dok. Moser, "Die Juden," p. 317

⁸⁴ Reichsgesetzblatt. I 1709 (RGL), שם, עמ' 327, מסמך 70.

⁸⁵ Moser, "Die Juden," p. 329, Dok. 76

⁸⁶ העיתון הופיע לראשונה ב-26 במרס 1938.

⁸⁷ Moser, "Die Juden," p. 319, Dok. 49

⁸⁸ Hans Chmelar, "Warheit oder Propaganda? Die Zeitungen des Burgenland und ihr Anschluss" in idem, ed., *Burgenland 1938*, p. 69.

⁸⁹ "המחוז טירול-פורארלברג (Tyrol-Voralberg) יכול להיחשב 'נקי מיהודים', הודעתו של הגאולייטר הטירולי בינואר 1939, ראה Hagspiel, *Die Ostmark*, p. 230.

היהודים מערי השדה לווינה. הגאולייטרים כמו התחרו ביניהם אזורו של מי מהם יוכתר מוקדם יותר "נקי מיהודים".⁹⁰

הרב רט שטיינר תיאר את חלקו של פורצ'י ברדיפת היהודים וכתב:

הגאולייטר הנאצי הנקמן והשאפתן, טוביאס פורצ'י, יזם וניהל את המדיניות האנטי-יהודית בבורגנלנד אף לפני שניתן לה בסיס משפטי על-פי החקיקה הנאצית [הדגשה לי, מ"צ]. בשום מקום בגרמניה גופא לא הייתה עד אז רדיפת יהודים חמורה כל-כך כבבורגנלנד. עוד בשנת 1938 כוונה פעילותו האנטי-יהודית של פורצ'י אל מדיניות ה"פתרון הסופי" של "בעיית היהודים" (כפי שכונתה אחר כך). כך עלה בידו של פורצ'י להפוך את בורגנלנד ל"יודנריין" בזמן הקצר ביותר.⁹¹

ואולם במשפט שנערך לפורצ'י עם תום המלחמה לא כללה התביעה בין סעיפי האישום את חלקו בגירוש היהודים. פורצ'י הועמד לדין בתור פושע מלחמה על עצם היותו הגאולייטר של בורגנלנד עד פירוקה, ונידון למאסר באשמת בגידה עקב השתלטותו הבלתי חוקית על המדינה.⁹² פורצ'י הואשם גם שבשלהי מלחמת העולם השנייה פקד להרוג את החולים והתשושים שצעדו בצעדת המוות של יהודי הונגריה בשעה שעברו דרך גראץ, שבה כיהן בתור ממלא מקומו של הגאולייטר והתעשר מרכושם של יהודים.⁹³ עיקר התביעה - ההאשמה ברדיפת היהודים - הופנתה נגד הקומיסר אוטו קוך (Otto Koch),⁹⁴ שהיה הממונה על המשרד לענייני היהודים בגסטפו.

פורצ'י טען בריאיון איתי שאת הוראת הגירוש קיבל אוטו בונזיפן מהימלר.⁹⁵ הדבר משתמע גם מן הסיכום שניתן בעיתון *Grenzmark Burgenland* לאמור, "על-פי הצעדים שנקטו רשויות השלטון הגרמני, מיד לאחר הסיפוח לרייך, בוצעה הגירת היהודים (Abwanderung) באופן מושלם". לטענה הזאת מצאתי סימוכין גם בשיחה שהתנהלה בין אייכמן לגלובוצניק ב-2 בנובמבר 1938, שממנה השתמע שמדיניות הריכוז של יהודי האוסטמרק בווינה נקבעה

⁹⁰ הודעות דומות פרסמו גם הגאולייטרים משטריה וקרינטיה. שם, שם.

⁹¹ Steiner, *Das Schicksal der Juden*, pp. 113-114. גם מוזר מביע דעה דומה באשר לחלקו של פורצ'י ברדיפות. ראה: Moser, "Die Juden," p. 295.

⁹² "הואשם כפושע מלחמה ובוגד בעם האוסטרי, על-פי סעיף 1(6) & 8 של החוק נגד פושעי המלחמה (מיום 26 ביוני 1945)", המשפט נערך באייזנשטט ב-31 במאי 1946, DÖW, 30 020 Z: 224 /Kr /46.

⁹³ Pohanka, *Pflichterfüller*, p. 131. פרטי ההאשמות שם, שם. באשר לצעדות המוות ראה אלאונורה לאפין, "צעדת המוות של יהודים הונגרים דרך אוסטריה באביב 1945", *יד ושם-קובץ מחקרים* כ"ח (2000), עמ' 161-192. עלי לציין שלמרות שעדותו של פורצ'י מובאת במאמר בנושא צעדת המוות, לא הזכירה המחברת את משפטו של פורצ'י עצמו ואת העובדה שנידון למאסר באשמת מתן הפקודה בדבר הריגתם של הצועדים.

⁹⁴ אוטו קוך שנוולד ב-29 בספטמבר 1908 בהאלה (Halle a.d. Saale), היה פקיד גסטפו שהגיע הישר מגרמניה לאייזנשטט. Moser, "Die Juden," p. 295.

⁹⁵ ראיין עם המחברת, יולי 1994, רכניץ, אוסטריה.

בידי הימלר.⁹⁶ הוא הורה על פיננים של כל יהודי האוסטמרק מערי השדה, על מתן ארכה ליהודים להתפנות לווינה עד 31 באוקטובר 1938 ולהגר מאוסטריה עד 15 בדצמבר 1938.⁹⁷ המדיניות הזאת נועדה במפורש לזרז את תהליך ההגירה על-ידי עקירת היהודים מיישובים הפזורים על פני אוסטריה והעמדתם תחת לחץ מרוכז במקום ישיבתה של הלשכה המרכזית להגירת יהודים. ואולם מאחר שהוראת הגירוש הרשמית היא מאוחרת יותר מזמן הגירוש בפועל של יהודי בורגנלנד, נשאלת השאלה מי יזם את גירושם המייד? בניסיונו לנער מעליו את האחריות לגירוש טען פורצ'י שהוא עצמו היה רק מושל מדינה וגורלם של היהודים היה בידי הגסטפו, שהיה גוף בפני עצמו, תחת פיקודו של הימלר. הטענה הזאת אינה עומדת במבחן הביקורת. בראש וראשונה משום שפורצ'י היה מושל מדינה וגאוליטר של בורגנלנד גם יחד וריכז בידו סמכויות רבות ובכלל אלה סמכויות עליונות על כל שאר רשויות השלטון.⁹⁸

בתהליך ההשתלטות על אוסטריה נלמד הלקח מן ההשתלטות על חבל הסאר (1935). בזמן איחודו של חבל הסאר עם פפאלץ (Pfalz) נתקל בירקל בקשיים שהערימו השלטונות האזרחיים. ולפיכך כשבא לאוסטריה השיג את הסכמתו של היטלר לארגן את השלטון באופן שלא יהיו יריבויות בין הרשויות האזרחיות למפלגתיות.⁹⁹ ואמנם בבורגנלנד ניכר שיתוף פעולה בין הרשויות האזרחיות למפלגתיות¹⁰⁰: הז'נדרמריה,¹⁰¹ המשטרה,¹⁰² הגסטפו¹⁰³ ואנשי הס"א והס"ס.¹⁰⁴ בדיווחים שונים מצוין ש"הרשויות הבורגנלנדיות" (Burgenländischen Behörden) ציוו על היהודים לעזוב את המדינה.¹⁰⁵ "הרשויות הבורגנלנדיות" הוא מונח כללי המציין כנראה את הרשויות האזרחיות כגון הנהלת המחוז (Bezirkshauptmannschaft).¹⁰⁶ על-פי המקור הזה הייתה זו הוראה של הנהלת המחוז לפיקוד הז'נדרמריה במחוז נויזידל (Neusiedel). אל הכתובת הזאת מופנה גם הדיווח מאפלטון (Apelton) מ-15 באוגוסט 1938 בדבר רכוש יהודי שנותר.¹⁰⁷ כך גם באשר

⁹⁶ הימלר נהג להטעים כי "אין הוא עושה דבר ללא ידיעתו של הפירר". יחיל, "הערות למעורבותו של היטלר", עמ' 204. על-פי ההנחה הזאת נראה לי כי ניתן לייחס את ההחלטות בדבר "עידוד" ההגירה מגרמניה ואוסטריה להיטלר.

⁹⁷ אוטו דב קולקה, "לבירור מדיניות היהודים של הס"ס בארצות הכבושות הראשונות", *ילקוט מורשת* י"ח (חשון תשל"ה, 1974), עמ' 166-167, תעודה מס' 1.

⁹⁸ Hüttenberger, *Die Gauleiter*, p. 138

Ludwig Carsten, *Faschismus in Österreich: Von Schoenerer zu Hitler*, (Munich: W. Fink, 1977), p. 57⁹⁹

¹⁰⁰ בזיכרונותיו מתאר שמואל הירש את מינויה של מינהלת מחוז חדשה בידי "השליטים החדשים", מינהלת שהוציאה צווים בדבר החרמת כל כספי היהודים המופקדים בבנקים, סגירת בתי העסק של היהודים ואיסור לשלם ליהודים את חובותיהם. למינהלת המחוז מייחס הירש את ההוראה להעביר את חנויות היהודים לידי "קומוסרים". שמואל הירש, *זכרונות מקהילת מטרסדורף*, עמ' 46-48.

¹⁰¹ Moser, "Die Juden," p. 317, Dok. 43

¹⁰² שם, מסמך 42

¹⁰³ שם, מסמכים 59, 60, 61.

¹⁰⁴ DÖW, 12535

¹⁰⁵ שם, מסמך 13012.

¹⁰⁶ Moser, "Die Juden," p. 310, Dok. 23. "על-פי הוראה בעל-פה שניתנה לנו בידי מושל המחוז (Bezirkshauptmann) הד"ר וסטנר (Westner) מ-23.5.1938."

¹⁰⁷ שם, עמ' 317, מסמך 44.

להגירת יהודי פנדורף שעליה מדווחת הז'נדרמריה להנהלת המחוז.¹⁰⁸ ב-25 במרס 1938, למשל, ניתנה הוראה מטעם הנהלת המחוז של נויזידל לחגוג בבתי-הספר את הסיפוח לגרמניה בשירת "הורסט ווסל" ולסיימה בהצדעה במועל יד להיטלר.¹⁰⁹ גם הוראת רישום ילדי היהודים בבתי-הספר, ב-23 באפריל 1938, ניתנה בידי אותה רשות.¹¹⁰ שיתוף כל הרשויות בביצוע המדיניות האנטי-יהודית, על-פי תכניתו של בירקל, מפרך אפוא את טיעונו של פורצ'י. גם מעדויותיהם של יהודי בורגנלנד¹¹¹ עולה שאנשי הס"ס, הגסטפו והנהגת הגאו פעלו אלה לצד אלה. זאת ועוד, לאחר התפרקותה של בורגנלנד הוסיף פורצ'י לבצע את מדיניות הרדיפות נגד שבטי הצוענים רומא (Roma) וסינטי (Sinti) בתור ממלא מקומו של הגאולייטר משטיריה. האם היו אלה ראשי הערים שיזמו את מדיניות הגירוש? באיזו מידה השפיעה עמדתם הפוליטית של ראשי הערים על ביצוע מדיניות הגירוש? לשאלה הזאת אין תשובה חד-משמעית והדוגמה של דויטשקרויץ תוכיח. מדיניות תקיפה ננקטה כלפי יהודי דויטשקרויץ בתוך זמן קצר. בין 11 במרס 1938, יום תפיסת השלטון בידי פורצ'י, עד 23 באפריל, יום מינוי המועצה החדשה, בוצעה מדיניות הגירוש והפקעת הרכוש בתקיפות. עיון ברשימת ראשי העיר מגלה שקרל שטרן (Karl Strehn) שימש בתור ראש העיר כשנה בלבד, בין 26 במרס 1937 ל-23 באפריל 1938. העובדה שלא כיהן כראש העיר בין השנים 1938 ל-1945 מלמדת על יחסו למשטר החדש. ראש העיר לא היה נאצי, על כן הודחו הוא וכל שמונה-עשר חברי המועצה. גם ראש עיריית מטרסבורג שטייגר (Anton Schteiger) הודח מיד לאחר האנשלוס מאחר שהיה חבר המפלגה הנוצרית-סוציאלית, ובמקומו מונה גיפינג (Franz Giefing), עושה דברם של השליטים החדשים שביצע בלתיטות את מדיניות הגירוש.¹¹²

בדיוני מועצת דויטשקרויץ בתקופת השלטון הנאצי (לאחר 23 באפריל), נכללה הצהרה האומרת ש"הקהילה [הכוונה לתושבי העיר הלא-יהודים] והמפלגה הנאצית הם היינו הרך"(Gemeinde und NSDAP waren faktisch dasselbe).¹¹³ ראש העיר החדש יוהן קרכט (Johan Krecht) ושמונה-עשר חברי מועצה נשאר בתפקידם במשך כל תקופת המשטר הנאצי והוסיפו להפקיע את רכושם של היהודים ולהעבירו לידי תושבי העיר.¹¹⁴

¹⁰⁸ שם, עמ' 318, מסמך 45.

¹⁰⁹ Jüdische Zentral-Archiv, Archiv der ehemaligen isr. Kultusgemeinde Deutschkreutz, A M 3

VII / 1, 649.

¹¹⁰ שם, עמ' 650.

¹¹¹ הירש, זכרונות מקהילת מטרסדורף, עמ' 46-48.

¹¹² Moser, "Die Juden," p. 313, Dok. 33. וראה גם עדותו של שמואל הירש: "לראש העיר מטעם הנאצים

מונה שונא ישראל משכבר הימים, פרנץ ('לנץ')... גיפינג מצא שיטה חדשה להציק ליהודים... עתה אסר ראש העיר עליהם לצאת לרשות הרבים... (פרט לרח' וינקלגאסה)... יהודי שהתעלם מהאיסור נתפס! ראש העיר נהג 'לטפל' בו אישית." הירש, זכרונות מקהילת מטרסדורף, עמ' 47.

¹¹³ Adalbert Putz, "Der Werdegang von Deutschkreutz im Spiegel der Geschichte," in

Deutschkreutz (Deutschkreutz: Gemeinde Deutschkreutz, 1995), p. 137

¹¹⁴ Stefan Schöller, "Die politische Entwicklung der Gemeinde Deutschkreutz ab dem Jahre 1900," in *ibid.*,

ואולם גירוש היהודים מדויטשקרויץ בוצע עוד בימי הנהלתה הקודמת של העיר, שלא הזדהתה עם המשטר הנאצי ועם מדיניותו. כלומר, לזהותם הפוליטית של ראשי הערים לא נודעה השפעה מכרעת על קצב הגירוש או על דרכי ביצועו. בדויטשקרויץ בוצע גירוש מהיר בשעה שבאייזנשטט שבה כיהן אילקוב (Herwig Ilkow), ראש עיר נאצי מוצהר, התנהל הגירוש באטיות. בשלהי קיץ 1938 עדיין נשארו בה כמה משפחות יהודיות.¹¹⁵

העובדה הזאת וכן קצב האירועים השונה בכל קהילה יש בהם כדי ללמד שדרכי הביצוע בכל קהילה היו שונות, אך המטרה הסופית הייתה ברורה – גירוש מוחלט. רדיפת היהודים בחלקה המכריע לא הייתה ספונטנית כבימים הראשונים של השתלטות הנאצים על וינה, אלא הונחתה ואורגנה מלמעלה. בעניין הזה ניכר הבדל של ממש בין האירועים בווינה, החל מיום האנשלוס, ובין המדיניות שננקטה כלפי יהודי בורגנלנד החל מ-11 במרס 1938. בשבועות הראשונים לאחר הסיפוח, עד אמצע שנת 1938, שרר בווינה תוהו ובוהו, כל לובש מדי ס"ס עשה כרצונו, החרים רכוש, התעלל והשפיל בלא הנחיה ברורה מן הממשל החדש. זו הייתה התפרצות עממית של שנאת יהודים, תאוות בצע ורמיסת הזולת.¹¹⁶

לכאורה ניתן היה לייחס את היזמה לניהול המדיניות הזאת של כפיית ההגירה ליוסף בירקל, שהופקד בתור מושל מטעם הרייך (רייכסקומיסר) על "איחודה מחדש של אוסטריה עם הרייך". הוא היה בעל ניסוין בשילוחי יהודים מאזורי הספר המערביים (בחבל הסאר אחרי סיפוחו לגרמניה בשנת 1935).¹¹⁷ בווינה ביצע מדיניות אכזרית של גירוש המוני בתיאום עם הגסטפו.¹¹⁸ בדיונים פנימיים בעניין "בעיית היהודים" שהתקיימו בסתיו 1938 אמר בירקל: "אין לשכוח שאם רוצים ליטול מן היהודי את אמצעי הקיום, יש לפתור את בעיית היהודים פתרון מוחלט"¹¹⁹. על-פי הוראתו הוקמה הלשכה המרכזית להגירת יהודים בווינה. ואולם בירקל התמנה לרייכסקומיסר ב-23 באפריל, ואילו הגירושים מבורגנלנד החלו כאמור עוד במרס.

אדולף אייכמן שגם לו ניתן היה לייחס את היזמה לשילוחם של יהודי בורגנלנד, הגיע לווינה רק לאחר ה"אנשלוס", ב-16 במרס 1938, ואילו מדיניות כפיית ההגירה החלה ב-11 במרס. מעורבותו של אייכמן בנעשה בבורגנלנד אינה ברורה. פורצ'י בעדותו אינו מייחס

p. 54
115 Moser, "Die Juden," p. 317, Dok. 41
116 Safrian, *Die Eichmann Männer*, p. 34
סתירות. שלושה ימים לאחר הגיעו לווינה הורה אייכמן על סגירת משרדי הקהילה, מעצר ההנהגה וגירוש נשיא הקהילה ושני עוזריו לדכאו. במאי 1939 הורה על פתיחתם וארגונם מחדש של מוסדות הקהילה במסגרת ארגון יהודי חדש שהפך למכשיר הגירה עיקרי החל מקיץ 1938. הרברט רוזנקרנץ, "הודות אוסטריה בין הגירה כפויה לגירוש", בתוך ישראל גוטמן (עורך), *דמות ההנהגה היהודית בארצות השליטה הנאצית*, יד ושם, ירושלים 1977, עמ' 56-57. *Der Weg*. Doron Rabinovici, *Instanzen der Ohnmacht. Wien 1938-1945*.
zum Judenrat (Frankfurt: Jüdischer Verlag, 2000), pp. 64-65.
117 ראה טורי, "מהגירה כפייה לגירוש", עמ' 68.
118 שם, עמ' 72.
119 Hans Safrian, *Die Eichmann Männer*, p. 36.

לאייכמן מעורבות בהגירתם של יהודי בורגנלנד.¹²⁰ אייכמן עצמו, במכתבו אל הרברט האגן (Herbert Hagen) במשרד הראשי של הס"ד בברלין, מזכיר את ביקורו באייזנשטט בעניין סגירת הארכיון שם.¹²¹ גם על-פי עדויותיהם של כמה מיוצאי בורגנלנד נראה אייכמן במשרד הגסטפו באייזנשטט בתקופת הגירושים.¹²² ואולם אף-על-פי שאייכמן הגיע לווינה ב-16 במרס 1938,¹²³ הוא הקים את הלשכה המרכזית להגירת יהודים בווינה רק ב-20 באוגוסט. ¹²⁴ הלשכה הזאת פיקחה גם על קהילות בורגנלנד, ובאוקטובר 1938 דיווחו לה מנהיגי הקהילה היהודית בווינה על קצן של הקהילות היהודיות בבורגנלנד.¹²⁵ נראה אפוא שאייכמן פיקח על השלב האחרון של הגירוש, ובייחוד "טיפל" ביהודי בורגנלנד שעברו לווינה ואילצם להגר.¹²⁶ על כל פנים אייכמן לא היה במקום עם תחילת הרדיפות.

מי יזם אפוא את מדיניות ההגירה הכפויה, המנהיגים המקומיים או הפירר מברלין? ההודעה הלקונית של משטרת לקנבך מתארת מדיניות נחרצת.¹²⁷ העיתון *Grenzland Zeitung* הגדיר כאמור את המדיניות הזאת בתור "טיהור בורגנלנד לשעבר מיהודים... על-פי הצעדים שנקטו רשויות השלטון הגרמני מיד לאחר הסיפוח לרייך, ... בוצעה הגירת היהודים באופן מושלם".¹²⁸ העדות הזאת ממקור ראשון¹²⁹ מחזקת את הידיעה שנמסרה בידי סוכנות טלגרף יהודית, מ-14 באפריל 1938, לאמור: "כפי שנודע ממקורות מוסמכים בוצעו גירושים של מאות מיהודי המחוז האוסטרי בורגנלנד על-פי פקודה ישירה מברלין".¹³⁰ באשר לצוענים שפורצ'י כרך את "בעייתם" עם "בעיית" היהודים, הרי ב-5 ביוני 1938 הוציא המשרד לענייני פלילים (Reichskriminalamt) בברלין צו שיש לאסור את כל הגברים הצוענים ולשלחם לדכאו ולבוכנוולד.¹³¹ לפנינו עדות נוספת על הוראה ישירה מברלין.

¹²⁰ בריאיון שערכתי עמו לא הזכיר פורצ'י כלל את אייכמן כמי שהורה על גירוש יהודי בורגנלנד.
¹²¹ היועץ המשפטי לממשלה נגד אדולף אייכמן, מרכז ההסברה במשרד ראש-הממשלה, תשכ"א-תשכ"ג, 1961 – 1963, מכתב מיום 23 באפריל 1938, כרך עדות 1512; Moser, Die Juden, p. 294, note 6.
¹²² ראיונות עם המחברת של מר שמואל הירש ומר יוסף וויסברגר, קיץ 1996. מר גרינספלד, איש לקנבך, בריאיון עם המחברת מ-4 בינואר 1994, אמר שהיה לאייכמן עניין מיוחד לתת את בורגנלנד "יודן-ריין" מתנה להיטלר ליום הולדתו (20 באפריל). כך טען הכומר אלפרד ציסטלר (Zistler) וייחס זאת לפורצ'י בריאיון עם המחברת ב-13 באוגוסט 1996, אייזנשטאט. אין לכך הוכחות של ממש.
¹²³ זאת כדי לעמוד בראש מדור II-112, הרפראט לענייני היהודים, שם, שם.
¹²⁴ Safrian, Die Eichmann Männer, p. 41; רוזנקרנץ, "יהדות אוסטריה", עמ' 59. רוזנקרנץ נוקב ב-26 באוגוסט בתור מועד הקמת המשטר.

¹²⁵ Moser, "Die Juden," p. 297.
¹²⁶ לפי עדותו של מר וויסברגר (קיץ 1996), העניק לו אייכמן, בשהותו בווינה בקיץ 1938, מענק הגירה, לאחר ש"איים" כי לא יעזוב את המדינה. כן נמסר לו כרטיס נסיעה לכיוון אחד לליבריה. הכרטיס הזה נועד להונות את הבריטים שחששו כי מגורשי אוסטריה יידפקו על שערי ארץ-ישראל. הכרטיס הזה מצוי ברשותו של מר וויסברגר.

¹²⁷ DÖW, 11278

¹²⁸ Moser, "Die Juden," p. 319, Dok. 49

¹²⁹ שהרי עיתון זה נערך ע"י פורצ'י.

¹³⁰ Moser, Die Juden, p. 301, Dok. 7

¹³¹ פורצ'י אסר 232 גברים ושלחם, היתר, בני השבטים סינטי ורומא, נאלצו לעבוד בעבודה חקלאית תמורת 27 פניג ליום, Pohanka, Pflichterfüller, p. 131.

בעדותו במשפט התפאר פורצ'י בהשתלטותו המהירה על בורגנלנד. הוא ציין כי חברי הממשל בבורגנלנד היו הראשונים שנאסרו בכל האוסטמרק, וכי שליטתו על בורגנלנד כולה קדמה אף למאסר הזה. "בכל מחוז ומחוז עמדו חברי הנהלת המחוז בקשר טלפוני תמידי עמי, כך עודכנתי בכל עת בכל המתרחש בחבל כולו".¹³² מן הדברים האלו עולה שפורצ'י שלט שליטה גמורה בבורגנלנד כולה. אך האם גם יזם את המדיניות?

בניסיונו לענות על השאלה מי יזם את שילוח גירס מתחבט יעקב טורי בבעיה דומה.¹³³ לאחר דיון בצווים, עדויות ותיאורי שיחות עם מבצעי הגירוש מגיע טורי למסקנה כי "ב-25 בספטמבר 1940 נמצאו ואגנר ובירקל (הגאולייטרים של באדן וסארפלאץ) יחדיו אצל היטלר וזכו לייפוי-כוח כמעט בלתי מוגבל למדיניות הגירמון שלהם... כלומר לגירוש יהודי באדן וסארפלאץ".¹³⁴ וכי "סימוכין לגירסה זו נמצאים במידע שמסר איש ה-0.0.0. גינר, ממדורו של אייכמן, לברנהרד ליזנר (Bernhard Lösener) במשרד הפנים. לפי גינר חתם הימלר ב-30 בספטמבר על פקודה המבוססת על צו הפירר שבעקבותיה הופעלו זרועות הגסטפו והמשטרה לגירוש היהודים, כנראה מתחום באדן כפי שנזכר אייכמן עצמו ולפי יוזמת גאולייטר אחד שביקש להיפטר מן היהודים שלו כדבריו של אותו המקור עצמו".¹³⁵ בסיכום המאמר קובע טורי שאין להטיל את האחריות לגירוש יהודי באדן וסארפלאץ על כתפיו של היחיד [הדגשה שלי, מ"צ], אלא על "שרשרת הפיקוד במשטר הטוטליטרי": על היטלר שהתווה את המדיניות, על הימלר, היידריך, אייכמן ובירקל שסייעו בביצועה, ובייחוד על רוברט וגנר שראה צורך להוכיח לעצמו ולעולם כולו בגירוש יהודי באדן את דבקותו במטרה וגם כדי לבסס את מעמדו בעיני הפירר שלו.¹³⁶

קביעתו של טורי נכונה גם כאן. מסכת הצהרותיו ומעשיו של פורצ'י, למן ימיו הראשונים כגאולייטר הבלתי חוקי של בורגנלנד ועד ימיו האחרונים בשירות הרייך השלישי, מלמדים על יזמה ברדיפת יהודים, על-אף שטען בעקשנות בריאיון שערכתי עמו ברכניץ שהימלר הורה על הגירוש וביצע אותו ולו עצמו לא היה חלק בו. הוא שלח תזכיר אל כל ממלאי התפקידים ביישובים השונים המורה להם לערוך את רשימת היהודים המתגוררים באזור ולציין את שמות הפעילים בקהילה, עוד בשלהי שנת 1936; ב-29 במרס 1938 נשא נאום ב "כיכר אדולף היטלר" שבו כינה את היהודים והצוענים "פרזיטים בגוף האומה שיש להוקיעם מתוכו"; באפריל 1938 הצהיר ש"היהודים והצוענים נעשו בלתי נסבלים". והוא יפתור את הבעיה הזאת "בהתמדה נציונל-סוציאליסטית"; בהגדירו את המדיניות שנקטה

¹³² עדותו של פורצ'י במשפטו, 13 באוגוסט 1996, אייזנשטאט, DÖW, Dok. 13020.
¹³³ יעקב טורי, "שרשרת הפיקוד במשטר האנארכו-טוטאליטארי", ילקוט מורשת מ (דצמבר 1985), עמ' 45. וראה גם יהויקים כוכבי, "השלב האחרון בתולדות יהדות גרמניה", בתוך אברהם מרגלית ויהויקים כוכבי (עורכים), תולדות השואה-גרמניה, יד ושם, ירושלים 1998, עמ' 331.
¹³⁴ שם, עמ' 50.
¹³⁵ שם, הערה 55.
¹³⁶ יעקב טורי, "שרשרת הפיקוד במשטר האנארכו-טוטאליטארי", בתוך: ילקוט מורשת, חוברת מ', כסלו תשמ"ו, דצמבר 1985, עמ' 59-60.

בבורגנלנד: "טיהור בורגנלנד (לשעבר) מן היהודים", במאמר שפורסם בעיתון שערך, ב-4 בדצמבר 1938 הגדיר את המדיניות שננקטה בבורגנלנד "טיהור בורגנלנד (לשעבר) מן היהודים"; הוא גלה כלפי הפירר ורעיונותיו נאמנות גמורה,¹³⁷ ובאביב 1945 ציווה להרוג את החולים והתשושים שצעדו בצעדת המוות של יהודי הונגריה בשעה שעברו דרך גראץ, למרות פקודתו של הימלר לבצע פינוי "מסודר".¹³⁸

אבל בריאיון עמי הודה פורצ'י שהפירר מינה אותו לתפקיד הגאולייטר.¹³⁹ בידיעה שמסרה סוכנות טלגרף יהודית נאמר: "כפי שנודע ממקורות מוסמכים בוצעו גירושים של מאות מיהודי המחוז האוסטרי בורגנלנד על-פי פקודה ישירה מברלין".¹⁴⁰ באין בידינו צו החתום בידי היטלר בעניין הזה הדעת נותנת שבוצע כאן "השילוח שהפירר הסכים לו". עדות לכך נמצא בדברים שרשם גבלס ביומנו ב-30 בנובמבר 1937: "דיון ממושך (עם היטלר) בשאלה היהודית... היהודים צריכים לצאת מגרמניה, בעצם מאירופה כולה. זה ייקח עוד קצת זמן, אבל זה חייב לקרות, וזה יקרה". [הדגשה שלי, מ"צ]. לדעת גבלס "היה הפירר נחוש בדעתו לגמרי בעניין הזה".¹⁴¹

ניתן אפוא לראות בפורצ'י דוגמה מובהקת של איש הדרג הנמוך העובד לקראת הפירר ומזדהה לחלוטין עם דרכו. הוא ראה צורך להוכיח בגירוש יהודי בורגנלנד את דבקותו במטרה גם כדי לבסס את מעמדו בעיני הפירר שלו.¹⁴² ביצועה של המדיניות שהותוותה בידי היטלר, נעשתה על-פי צווי הימלר ואנשיו בשיתוף פעולה של כל הרשויות האזרחיות והמפלגתיות הבורגנלנדיות.¹⁴³

¹³⁷ גם במחיר היתור על קיומה של "מולדתו", וגם לאחר התבוסה המוחצת של הרייך השלישי. עד לימי האחרונים, ביטא פורצ'י את נאמנותו המוחלטת להיטלר ושיטתו, כפי שנוכחתי לדעת בראיון שערכתי עמו ברכניץ ביולי 1994. עדות נוספת לנאמנות זו מצויה בקלטת וידאו שיזם הארכיון לחקר ההתנגדות לנאציזם DÖW בוניה. נושא זה הורחב בפרק על היחסים בין הגאולייטרים היטלר ובורמן. ראה: Hüttenberger, *Die Gauleiter*, pp. 195-200.

¹³⁸ משמעותו של פינוי מסודר הייתה כי יש לשמור על חיי היהודים במידת האפשר. במאמרה מתארת לאפין את הפירושים השונים שניתנו לפקודה זו, וכי היו גאולייטרים שהורו לצייד את היהודים במזון ולשאת את החולים על אלונקות, ואחרים שרצחו ונהגו באכזריות בצועדים. ראה בהרחבה: לאפין, "צעדת המוות של יהודים הונגרים דרך אוסטריה באביב 1945, עמ' 171-192.

¹³⁹ היטלר שמר לעצמו את הזכות למנות ולפטר גאולייטרים. כל המאמצים לשלבם במנגנון המפלגה נכשלו. ראה: Hüttenberger, *Die Gauleiter*, pp. 195-200.

¹⁴⁰ Moser, *Die Juden*, p. 301, Doc. 7.

¹⁴¹ מובא אצל שאול פרידלנדר, *גרמניה הנאצית והיהודים: שנות הרדיפות, 1933-1939*, תל אביב 1997, עמ' 205. על פי Elke Fröhlich, ed., *Die Tagebücher von Joseph Goebbels. Sämtliche Fragmente*, Part I: *Aufzeichnungen 1924-1941*, 4 vols. (Munich: Saur, 1987), vol. 3, p. 351.

¹⁴² מעמדו של פורצ'י במפלגה לא היה איתן בגלל המאבק הפנימי שהתחולל בה בראשית שנת 1938 בין יוסף ליאופולד (Josef Leopold) (D. איש הס"א ובין הוברט קלאוזנר (Hubert Klausner) איש הס"ס. לאחר הכרעתו של היטלר בזכות מינויו של קלאוזנר אף נשקפה לפורצ'י סכנה של מעצר בית. בהצהירו על נאמנותו לקלאוזנר הציל פורצ'י את משרתו. מכאן ואילך שאף להוכיח את דבקותו במנהיג ובדרכו. Gerald Schlag, "Der 12 März 1938," pp. 100-101.

¹⁴³ כל המתנגדים לדרכה של המפלגה הנציונל-סוציאליסטית פוטרו ממשותיהם, מהם אף נשלחו למחנות ריכוז, כמו למשל המושל הנס סילבסטר שאף מצא את מותו בדכאו Ernst August, "Auflösung und Aufteilung des Burgenlandes im Jahre 1938," in: *Burgenland 1938* (Eisenstadt, 1989), p. 120.

בורגנלנד תחילה - מניעה ומטרותיה של מדיניות הגירוש

יהודי בורגנלנד היו ראשונים לגירוש, לדעתו של ג'וני מוזר, מפני שישבו במקום מזה דורות רבים (alteingesessenen Bewohnern). עקירתם של יהודים מעורים ומעוגנים בסביבתם נועדה לשמש את אזהרה ליהודי אוסטריה כולה, ולאצם להחיש את הגירתם. הנאצים לא ראו בעין יפה את היחסים הטובים ששררו בין היהודים לאוכלוסייה המקומית וביקשו לעקרו מן היסוד.¹⁴⁴ הכומר ציסטלר (Zistler) מסביר את הדברים אחרת:¹⁴⁵ פורצ'י ראה כאן הזדמנות לשאת חן בעיני הפירר על-ידי השלמתו המהירה של גירוש יהודי בורגנלנד. הוא ביקש להוכיח את דבקותו במטרה ואולי קיווה לבסס בכך את מעמדו. ואמנם פורצ'י זכה להערכה "בפעלו בבורגנלנד עשה רושם יוצא מן הכלל וזכה על כך לגמול על-ידי מינויו לממלא מקומו של הגאוליטר של שטיריה".¹⁴⁶

הסבר אחר נמצא בדיווח הנ"ל של סוכנות הטלגרף היהודית בניו יורק,¹⁴⁷ ועל-פיו "...גירוש מאות יהודים מן המחוז האוסטרי בורגנלנד בוצע .... 'מטעמים אסטרטגיים' לא יותר ליהודי לגור בטווח של 50 ק"מ מן הגבול". ההסבר הזה שהשמיע באוזני גם פורצ'י בעדותו, הוא היתלות בנימוק פרגמטי ושקרי, שהרי גם מאזוריה הפנימיים של אוסטריה נאלצו היהודים להגר במועד מאוחר יותר. גם בשטטין טענו השלטונות שיש צורך לפנות את היהודים מאזור החוף, לקראת ההתקפה על דנמרק ונורווגיה ב-9 באפריל 1940.¹⁴⁸ אך גם כאן אין הנימוק הזה מתקבל על הדעת, שהרי אילו אכן היה מדובר בצורך אסטרטגי היה צריך לפנות שטח נרחב הרבה יותר.¹⁴⁹

על-ידי השוואה של גירוש בורגנלנד למבצעי גירוש קודמים ומאוחרים יותר ניתן למצוא הסבר אחר למדיניות הזאת. לאחר הניצחון על צרפת (1940) העניק היטלר לראשי המינהל האזרחי סמכויות נרחבות ביותר. בין היתר שחרר אותם מכל תלות אדמיניסטרטיבית בשרים ובמשרדיהם והכריז שהם כפופים רק לו עצמו.¹⁵⁰ היטלר תמך תמיכה מלאה בגירמון מהיר ושלם של אלזס-לורן ולוקסמבורג, ש"חזרו" בתרועת ניצחון אל הרייך שממנו הופרדו ב-1870. "גירמון" ו"טיהור מן היהודים" יכולים להיחשב בהקשר הזה שמות נרדפים. היטלר התכוון גם לחבר את אלזס עם באדן ואת לורן עם חבל הסאר, וכך בסופו של תהליך "ייעלמו השמות ההיסטוריים המקובלים ויונהגו הכינויים 'אוסטמרק' ו'הרייך העילי' (Oberrhein)". ועוד

¹⁴⁴ Jonny Moser, "Die Katastrophe der Juden in Österreich, 1938-1945," in *Studia Judaica Austriaca V* (1977), p. 112

¹⁴⁵ ראיון של ציסטלר עם המחברת, אייזנשטט, קיץ 1996. הכומר אלפרד ציסטלר כתב את תולדות יהודי דויטשקרויץ, ב- Hugo Gold, ed., *Gedenkbuch*, pp. 57-75

¹⁴⁶ Botz, *Die Eingliederung*, p. 156

¹⁴⁷ Moser, "Die Juden," p. 301, Dok. 7

¹⁴⁸ כוכבי, "השלב האחרון", עמ' 331.

¹⁴⁹ שם, שם.

¹⁵⁰ טורי, "שרשרת הפיקוד", עמ' 49.

הוסיף הפירר והדגיש, ש"עוד עשר שנים יצפה מן הגאולייטרים רק להודעה אחת – שתחום שלטונם הוא גרמני, כלומר גרמני טהור. ולא יחקור אותם לדעת באילו אמצעים השתמשו ב'גרמון' השטח..."¹⁵¹

למרות השוני בזמן ובנסיבות ניתן לראות את קווי הדמיון בין אוסטריה ובורגנלנד-אזור הספר המזרחי, לאלזס לורן - חבלי הספר המערביים של ה"רייך הישן": שמותיהם ההיסטוריים של אוסטריה ובורגנלנד בוטלו. אוסטריה נקראה "אוסטמרק". כך נהג היטלר גם במערב – אזורי הגבול בין צרפת לגרמניה נקראו "וסטמרק".¹⁵² בורגנלנד נחלקה בין מחוז הדנובה התחתון לשטריה כפי שיקרה אחר כך באלזס ולורן על-פי הוראתו הישירה של היטלר מברלין. היטלר, השליט העליון, התעלם משיקולים פרטיקולריים ולוקליים. בשעה שעלתה על הפרק שאלת עיצוב דמותה של אוסטריה וגורלה של בורגנלנד הכריע היטלר בעד חלוקתה של בורגנלנד בין הדנובה התחתון לשטריה, בניגוד לחוות דעתם והמלצתם של הגאולייטרים ובכללם הרייכסקומיסר בירקל ופורצ'י.¹⁵³

גם בבורגנלנד "גרמון" ו"טיהור מן היהודים" יכולים להיחשב שמות נרדפים. ה"גרמון" הזה נעשה אולי גם כהגנה מפני שאיפות אירידנטיות של הונגריה, שהביעה את כוונותיה לחלק את אוסטריה בינה ובין גרמניה ולקבל את בורגנלנד.¹⁵⁴

מדיניות ה"גרמון" של היטלר קבעה אפוא את גורלם של יהודי בורגנלנד ועושה דבר הנמרץ ובעל היזמה היה פורצ'י. גם הנחרצות שבה התנהל גירושם של יהודי בורגנלנד מחזקת את הטענה הזו, שהרי "כל הפעולות הסטיכיות של בעלי השררה במשטר, קטנים כגדולים, הוכחו עד כה כמצליחות רק אלו שנמצא להן חיפוי מגבוה."¹⁵⁵

מדיניות ההגירה הכפויה, כפי שבוצעה בבורגנלנד תחילה ואחר כך בשאר מחוזותיה של אוסטריה, היא פרק רב חשיבות בהתפתחותו של הקו המדיני נגד היהודים שחורבן יהדות אירופה הייתה מטרתו הסופית. כל מרכיביה של המדיניות האנטי-יהודית משנת 1933 ועד 1938: האריזציה והגירוש, שבוצעו קודם בגרמניה בעקיפין ובחשאי לפרקים ובלא הצהרה חד-משמעית, בוצעו כאן בגלוי ובנחרצות חסרת פשרות. הגדרת המדיניות כ"הגירה"

¹⁵¹ שם, עמ' 50; כוכבי, "השלב האחרון", עמ' 341, 342; Ian Kershaw, *The Nazi Dictatorship* (London: Edward Arnold, 1993), pp. 99, *Problems and Perspectives of the Interpretation* (London: Edward Arnold, 1993), pp. 99, n.78, 116 n. 85.

¹⁵² Hüttenberger, *Die Gauleiter*, p. 145. כך קרה גם בהולנד. המפלגה הנאצית המקומית החלה להשתמש, עוד לפני הכיבוש, במושג "מחוז המערב הגרמני" (Duitse Westmark), דן מיכמן, *השואה וחקרה*, מורשת, תל אביב 1998, עמ' 85.

¹⁵³ Rosenkranz, *Verfolgung und Selbstbehauptung*, p. 89; August Ernst, *Zur Auflösung des Burgenlandes im Jahre 1938*, in *Festschrift für Heinrich Kunnert*, Burgenländische Forschungen Sonderheft II (Eisenstadt: Burgenländischen Landesarchiv, 1969), pp. 42-43.

¹⁵⁴ Ernst, "Auflösung," pp. 124-125. גם בעיני הס"ד הבורגנלנדי היו הונגרים מסוכנים ביותר. ראה Luza, *Österreich*, p. 50.

¹⁵⁵ טורי, "שרשרת הפיקוד", עמ' 47.

(Abwanderung)¹⁵⁶ קדמה כאן להגדרה "הגירה יהודית" (Judenauswanderung) שנהגה עד קיץ 1941.¹⁵⁷ גם הגדרת היעד "טיהור מן היהודים" (Entjudung) קדם כאן לשימוש במושג "יודנריין". נוצקו כאן דפוסי נוהל לאריזציה כגון הצהרת הוויתור על הרכוש. הניסיון הזה הוגשם בצורה נרחבת יותר בשאר אזורים של אוסטריה, ובייחוד בווינה, ואף שימש מודל לחיקוי בתחום הרייך הישן.¹⁵⁸

בבורגנלנד חל המפנה המשמעותי בקו המדיניות ה"מתון" שנקט כלפי יהודי גרמניה בשנים 1933-1938 והסטטוס החוקי שנקבע עבורם בחוקי נירנברג. כאן בוצע שלב מתוכנן של גירוש היהודים.

בפרק הזמן הזה ניטשטשו ההבדלים בין הגירה כפויה לגירוש. ואולם פירושו של המונח "הפתרון הסופי" כפי שהשתמשו בו היידריך ופורצ'י בנאומיהם לא היה השמדה טוטלית כפי שבוצעה החל משנת 1941. את המדיניות האנטי-יהודית בשלב הזה יש להבין בהקשרה שלה ולא ניתן להסיק ממנה על קיומן של תכניות כלשהן להשמדה טוטלית בשנים שקדמו לפלישתה של גרמניה לברית-המועצות. ועם זאת, כותב שאול פרידלנדר:

שום היסטוריון אינו יכול לשכוח את סוף הדרך... הפשעים שביצע המשטר הנאצי לא היו תוצאות פרץ מקרי, לא רצוני... כאוטי גרידא של אירועים שאינם קשורים זה לזה, ואף אין הם הפעלה גזורה מראש של תסריט שטני; הם תוצאה של גורמים מתלכדים, של פעולת גומלין בין כוונות לנסיבות, בין מטרות מובחנות למקרה. יעדים אידיאולוגיים כלליים והחלטות מדיניות טקטיות תגברו אלה את אלה ונשאר תמיד פתוחים לצעדים קיצוניים יותר, עם השתנות הנסיבות.¹⁵⁹

האירועים בבורגנלנד היו חוליה חשובה בהתפתחות הזאת.

מקור: יד ושם קובץ מחקרים, 31, 2003. עמ' 225-253

¹⁵⁶ המונח "הגירה" (Abwanderung) מופיע בכמה מסמכים. ראה, Moser, "Die Juden," p. 302, Dok. 11, p. 319, Dok. 49

¹⁵⁷ עד קיץ 1941 הוגדרה המדיניות Judenauswanderung. ב-20 בינואר 1942 הודיע היידריך: "הפקודה של הרייכסמרשל גרינג הגיעה אלי בהתאם להנחיותיו של הפירר, ובמקום הגירה מאשר הפירר כעת רק עוד שילוח היהודים מזרחה", על-פי רישום של תת-מזכיר המדינה, מרתין לותר, מ-21 באוגוסט 1942, Nuremberg Documents, NG 2586 J. מובא אצל מדאיצ'יק, "השפעתו הישירה של היטלר", עמ' 49 הערה 27.

¹⁵⁸ טורי, "מהגירה כפויה לגירוש", עמ' 83. הגאולייטר פראנץ שוודה-קובורג משטטין היה הראשון שביצע את העברת האוכלוסייה היהודית מזרחה. שם, עמ' 77. גם בתחום הפקעת הרכוש שימש התקדים הבורגנלנדי מודל לחיקוי. הרכוש היהודי שהוחרם הוערך בידי הגסטפו באייזנשטט, ב-22 ביולי 1938, ב-800,000 מרקים, סכום העולה בהרבה באופן יחסי על מה שהוחרם מיהודי וינה, שרכושם הוערך ב-21 ביוני 1938 ב-3,902,391.24 מרקים. על פי מפקד 1923 מנתה האוכלוסייה היהודית בווינה 201,513 בני אדם, פי 48 מיהודי בורגנלנד שמו אז 3720 בני אדם. Leo Goldhammer, "Von den Juden Österreichs," in Löbel Taubes and Chajim Bloch, eds., *Jüdisches Jahrbuch für Österreich* (Vienna: n.p., 5693 [1932]), p. 8.

¹⁵⁹ פרידלנדר, גרמניה הנאצית והיהודים, מבוא, עמ' 17.

